

**ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19:
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΙΣ (ΑΝΤΙ-)ΔΡΑΣΕΙΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ**

**PRACTICUM DURING THE COVID-19 OUTBREAK:
MAPPING THE DECISION-MAKING OF UNIVERSITY
EDUCATION DEPARTMENTS**

Αναστάσιος Σιάτρας
Συμβασιούχος Διδάσκων
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπ/σης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
asiatras@uth.gr

Αικατερίνη Μιχαλοπούλου
Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπ/σης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
kmihal@uth.gr

Περίληψη

Η έξαρση του κορονοϊού SARS-CoV-2 στο εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020 οδήγησε τα παιδαγωγικά τμήματα να διακόψουν την υλοποίηση της πρακτικής άσκησης (Π.Α.) φοιτητριών/τών σε εκπαιδευτικές δομές. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανέκυψαν, πολλά τμήματα σχεδίασαν και ανέπτυξαν αντισταθμιστικά εξ αποστάσεως προγράμματα Π.Α. Στόχος της εργασίας είναι να χαρτογραφήσει τις πρώτες δράσεις των παιδαγωγικών τμημάτων, διερευνώντας τις εκπαιδευτικές στρατηγικές που υιοθετήθηκαν στην Π.Α. φοιτητριών/τών ως αντισταθμιστικά προγράμματα. Πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου στις αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούσαν σε ζητήματα Π.Α. φοιτητριών/των 8ου εξαμήνου και άνω. Το δείγμα της έρευνας αφορούσε σε δέκα (10) αποφάσεις/ανακοινώσεις, από την ανάλυση των οποίων προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικές στρατηγικές που αξιοποιήθηκαν αναφέρονται σε πέντε άξονες που επιτρέπουν την ερμηνεία των ευρημάτων. Συμπερασματικά, στην εργασία υποστηρίζεται ότι οι αντισταθμιστικές στρατηγικές για τα εξ αποστάσεως προγράμματα Π.Α. συγκλίνουν ή αποκλίνουν ανάλογα με τις βαθμίδες εκπαίδευσης στις οποίες αντιστοιχούν τα παιδαγωγικά τμήματα.

Λέξεις κλειδιά

Πρακτική άσκηση, πανδημία covid-19, παιδαγωγικά τμήματα, ανάλυση περιεχομένου, εκπαιδευτικές στρατηγικές.

Abstract

During the outbreak of the coronavirus SARS-CoV-2 in the spring semester 2019-2020, Education Departments of Greek Universities suspended practicum courses that were planned to be implemented into numerous education placements. In order to deal with problems related to practicum courses suspension, a number of Education Departments designed and implemented e-practicum distance learning programs. This paper focuses on mapping education strategies that were taken under consideration into Education Departments decision-making related to e-practicum distance learning programs. Content analysis was carried out either on formal decisions or published announcements of ten (10) Education Departments related to practicum courses. Analysis results highlight five (5) axes that allow the interpretation of the research findings. In conclusion, it is argued that education strategies related to e-practicum distance learning programs converge or diverge depending on education level to which University Education Departments correspond.

Key words

Practicum courses, covid-19 outbreak, University Education Departments, content analysis, education strategies.

0. Εισαγωγή

Υποστηρίζεται ότι οι φοιτήτριες/τές παιδαγωγικών τμημάτων, στο πλαίσιο των σπουδών τους, είναι σημαντικό να αποκτούν μια ολοκληρωμένη αντίληψη για τις διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές πρακτικές που μπορούν να εμπλουτίσουν την ικανότητά τους να λαμβάνουν αποφάσεις για την παιδαγωγική και εκπαιδευτική τους δράση (Χρυσσαφίδης, 2013). Στην κατεύθυνση αυτή, η πρακτική άσκηση (Π.Α.) καταλαμβάνει σημαντική έκταση στα προγράμματα σπουδών των παιδαγωγικών τμημάτων στην Ελλάδα, μέσα από τη διάχυσή της σε σειρά υποχρεωτικών μαθημάτων για τη λήψη πτυχίου στις επιστήμες της αγωγής (Αμπαρτζάκη, Οικονομίδης & Χλαπάνα, 2013). Με αυτό τον τρόπο, κατά τη διάρκεια της Π.Α. οι φοιτήτριες/τές έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδράσουν με μαθήτριες/τές και εν ενεργεία εκπαιδευτικούς μέσα στις εκπαιδευτικές δομές, να βιώσουν πραγματικές εκπαιδευτικές συνθήκες και να αναλάβουν πρωτοβουλίες που αφορούν στην υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Χρυσσαφίδης, 2013).

Παρ' όλη τη σημαντική θέση της Π.Α. στην αρχική εκπαίδευση των μελλοντικών εκπαιδευτικών, κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020, στο πλαίσιο της έξαρσης του κορονοϊού SARS-CoV-2, τα παιδαγωγικά τμήματα στην Ελλάδα, αλλά και διεθνώς (βλ. Kim, 2020· Moyo, 2020· Ersin, Atay & Mede, 2020), αναγκάστηκαν να διακόψουν την υλοποίησή της λόγω της αναστολής λειτουργίας των

εκπαιδευτικών δομών (π.χ. παιδικοί σταθμοί, νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία κ.ά.). Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που ανέκυψαν από τη διακοπή της υλοποίησης της Π.Α. και σε σύντομο χρονικό διάστημα, τα τμήματα κλήθηκαν να σχεδιάσουν, αναπτύξουν και εφαρμόσουν αντισταθμιστικά εξ αποστάσεως προγράμματα Π.Α. (βλ. Ersin, Atay & Mede, 2020, Gonz lez-Calvo, Barba-Mart η, Bores-Garc a & Gallego-Lema, 2020).

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω, στόχος της εργασίας είναι να διερευνήσει τις εκπαιδευτικές στρατηγικές που υιοθετήθηκαν από τα παιδαγωγικά τμήματα στην Ελλάδα για τη σχεδίαση, ανάπτυξη και εφαρμογή αντισταθμιστικών εξ αποστάσεως προγραμμάτων Π.Α. ως αποτέλεσμα της αναστολής υλοποίησης της Π.Α. σε εκπαιδευτικές δομές στην εποχή της πανδημίας του covid-19. Ειδικότερα, η έρευνα αφορά στην ποιοτική ανάλυση των εκπαιδευτικών στρατηγικών που αξιοποιήθηκαν σύμφωνα με αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούν σε ζητήματα Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω, καθώς και στη συγκριτική τους αποτίμηση.

1. Μέθοδος

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Μάιο έως τον Αύγουστο του 2020. Αναζητήθηκαν οι αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούσαν στην υλοποίηση της Π.Α. για το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020. Στην παρούσα εργασία με τον όρο «παιδαγωγικό τμήμα» αναφέρονται όλα τα τμήματα που μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερα (4) επίπεδα εκπαίδευσης, όπως: (α) Αγωγής & Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, (β) Προσχολικής Εκπαίδευσης (με τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις στις ονομασίες των τμημάτων), (γ) Δημοτικής Εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένου του νεοσύστατου Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Πατρών) και (δ) Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (που αναφέρεται στο νεοσύστατο Παιδαγωγικό Τμήμα Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών).

1.1. Δείγμα

Από τα είκοσι δύο (22) παιδαγωγικά τμήματα που αντιστοιχούν στα κριτήρια έρευνας, εντοπίστηκαν 10 αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις που αναφέρονται σε ισάριθμα παιδαγωγικά τμήματα (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1: Παιδαγωγικά τμήματα ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Επίπεδο εκπαίδευσης	Ονομασία παιδαγωγικού τμήματος
Αγωγή & Φροντίδα στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία	1. Τμήμα Αγωγής & Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία (Τ.Α.Φ.Π.Π.Η.) του Διεθνούς Πανεπιστημίου Ελλάδος (ΔΙ.ΠΑ.Ε.)
	2. Τμήμα Αγωγής & Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία (Τ.Α.Φ.Π.Π.Η.) του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Π.Ι.)
Προσχολική Εκπαίδευση	3. Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Π.Θ.)
	4. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία (Τ.Ε.Ε.Π.Η.) του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης (Δ.Π.Θ.)
	5. Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (Τ.Ε.Π.Α.Ε.) του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.)
	6. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών (Π.Τ.Ν.) του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Π.Ι.)
	7. Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.) του Πανεπιστημίου Κρήτης (Π.Κ.)
	8. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.) του Πανεπιστημίου Πατρών (Π.Π.)
Δημοτική Εκπαίδευση	9. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Δ.Ε.) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Π.Θ.)
	10. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Δ.Ε.) του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης (Δ.Π.Θ.)

1.2. Συλλογή και ανάλυση των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις. Αρχικά αναζητήθηκαν οι αποφάσεις των παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούσαν στην Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω στο πρόγραμμα «Δι@ύγεια». Δεδομένου ότι δεν είχαν αναρτηθεί στο εν λόγω πρόγραμμα οι αποφάσεις όλων των παιδαγωγικών τμημάτων, σε δεύτερο χρόνο διερευνήθηκαν οι δημοσιευμένες ανακοινώσεις που αναφέρονταν στην Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου από τις επίσημες ιστοσελίδες των αντίστοιχων τμημάτων ή/και πανεπιστημίων. Στο πλαίσιο αυτό, τα δεδομένα της έρευνας αποτέλεσαν δέκα (10) αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των υπό μελέτη παιδαγωγικών τμημάτων (βλ. Ενότητα 2.1) για την περίοδο του εαρινού εξαμήνου κατά το ακαδημαϊκό έτος 2019-2020. Υλοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου και ως μονάδα ανάλυσης ορίστηκε η κάθε απόφαση ή/και

δημοσιευμένη ανακοίνωση (Bryman, 2012). Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε στη βάση πέντε (5) αξόνων (βλ. παρακάτω), που επιτρέπουν την ερμηνεία των ευρημάτων.

Ειδικότερα, ο άξονας 1 «*Αναστολή ή/και παράταση Π.Α.*» αφορά στη διερεύνηση αποφάσεων ή/και δημοσιευμένων ανακοινώσεων των παιδαγωγικών τμημάτων που αναφέρονται σε τυχόν προσωρινή διακοπή της Π.Α. φοιτητριών/τών για το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020. Στο πλαίσιο αυτό, η υλοποίηση της Π.Α. αναστέλλεται για όλες/ους τις/τους φοιτήτριες/τές και η επανέναρξή της πραγματοποιείται σε μετέπειτα χρονική διάρκεια όταν οι συνθήκες δημόσιας υγείας το επιτρέπουν.

Ως προς τον άξονα 2 «*Θεωρητικές ασκήσεις μέσω ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*», αναλύθηκαν οι αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούσαν σε πρόσθετες θεωρητικές εργασίες που τυχόν ανατέθηκαν στις/στους φοιτήτριες/τές για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων σε σχέση με τον αρχικό προγραμματισμό που υπήρξε για την υλοποίηση της Π.Α.

Στον άξονα 3 «*Σύγχρονη εξ αποστάσεως εργαστηριακή εκπαίδευση*», εξετάστηκε αν στις αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων υπήρξαν αναφορές για την υλοποίηση πρόσθετων σύγχρονων εξ αποστάσεως εργαστηριακών ή/και φροντιστηριακών συναντήσεων για την υποστήριξη των φοιτητριών/τών στον αναστοχασμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που είχαν σχεδιάσει και αναπτύξει, αλλά και στην παρακολούθηση και ομαδική κριτική συζήτηση άλλων βιντεοσκοπημένων εκπαιδευτικών δράσεων.

Ο άξονας 4 «*Σύγχρονη εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση με σχολικές τάξεις*» αφορούσε στη διερεύνηση αναφορών στις αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων για δράσεις εξ αποστάσεως εκπαιδευτικής αλληλεπίδρασης των φοιτητριών/τών με τις/τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς ή/και με μαθήτριες/τές των δομών όπου ήταν αναμενόμενο να υλοποιήσουν την Π.Α.

Τέλος, στον άξονα 5 «*Άλλες ρυθμιστικές τροποποιήσεις*» αναλύθηκαν αναφορές των αποφάσεων ή/και δημοσιευμένων ανακοινώσεων των παιδαγωγικών τμημάτων για τυχόν θεσμικές τροποποιήσεις στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Π.Α., όπως για παράδειγμα είναι η μείωση των μονάδων ECTS σε σχέση με τον αρχικό προγραμματισμό της Π.Α. ή της απαιτούμενης χρονικής διάρκειας για την υλοποίηση της Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω.

2. Αποτελέσματα

Στην ενότητα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης των αποφάσεων ή/και δημοσιευμένων ανακοινώσεων παιδαγωγικών τμημάτων που αναφέρονται στην Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω, για την περίοδο του εαρινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020.

2.1. Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του ΔΙ.ΠΑ.Ε.

Από την ανάλυση των δεδομένων (βλ. Απόφαση Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του ΔΙ.ΠΑ.Ε., 2020) προκύπτει ότι η Π.Α. στο Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του ΔΙ.ΠΑ.Ε. παρατάθηκε σε χρονική διάρκεια πέραν του εαρινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020 (άξονας 1), με στόχο οι φοιτήτριες/τές να ολοκληρώσουν την Π.Α. στους βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς λαμβάνοντας υπόψη τα μέτρα προστασίας και τους κανόνες υγιεινής για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας. Επιπρόσθετα, από την ανάλυση αναδεικνύεται ότι αποφασίστηκε η μείωση της ελάχιστης απαιτούμενης χρονικής διάρκειας της Π.Α. στο πρόγραμμα σπουδών των φοιτητριών/τών σε ποσοστό 30% (άξονας 5).

2.2. Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι.

Από την ανάλυση των τριών ανακοινώσεων του Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι. προκύπτει ότι η Π.Α. των φοιτητριών/τών ανεστάλη υποχρεωτικά για όλες/ους τις/τους φοιτήτριες/τές κατά την περίοδο της έξαρσης του κορονοϊού SARS-CoV-2 στο εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020 (βλ. Απόφαση Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι., 2020). Η επανέναρξη της Π.Α. προγραμματίστηκε για τις αρχές Ιουνίου, όταν οι υγειονομικές συνθήκες το επέτρεπαν (άξονας 1).

2.3. Π.Τ.Π.Ε. του Π.Θ.

Από την ανάλυση των στοιχείων (βλ. Απόφαση Π.Τ.Π.Ε. του Π.Θ., 2020) προκύπτει ότι για το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020, λόγω της αναστολής λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, η Π.Α. στο Π.Τ.Π.Ε. του Π.Θ. σχεδιάστηκε να υλοποιηθεί εξ αποστάσεως (σύγχρονα και ασύγχρονα). Η ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση περιλάμβανε πρόσθετες θεωρητικές εργασίες για τις/τους φοιτήτριες/τές (π.χ. σχεδιασμός και ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, κριτικός αναστοχασμός επί παραδειγμάτων υλοποίησης εκπαιδευτικού έργου βάσει βιβλιογραφικών πηγών) (άξονας 2), καθώς και πρόσθετες εργαστηριακές συναντήσεις (π.χ. παρουσίαση, συζήτηση και αναστοχασμός εκπαιδευτικών σχεδιασμών) (άξονας 3). Σημειώνεται ότι στην απόφαση γίνεται λόγος ότι το εξ αποστάσεως αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. αναπτύχθηκε κατά παρέκκλιση κάθε γενικής ή ειδικής διάταξης του οδηγού σπουδών του τμήματος, με στόχο την ομαλή ολοκλήρωση των σπουδών των φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω (άξονας 5).

2.4. Τ.Ε.Ε.Π.Η. του Δ.Π.Θ.

Από την ανάλυση των δεδομένων (βλ. Απόφαση Τ.Ε.Ε.Π.Η. του Δ.Π.Θ., 2020) προκύπτει ότι η Π.Α. των φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω στο Τ.Ε.Ε.Π.Η. του Δ.Π.Θ. ακυρώθηκε συνολικά (άξονας 5) και αντικαταστάθηκε από πρόσθετη θεωρητική εργασία (άξονας 2).

2.5. Τ.Ε.Π.Α.Ε. του Α.Π.Θ.

Από την ανάλυση της απόφασης του Τ.Ε.Π.Α.Ε. του Α.Π.Θ. που αναφέρεται στην Π.Α. (βλ. Απόφαση Τ.Ε.Π.Α.Ε. του Α.Π.Θ., 2020) προκύπτει ότι οι αντισταθμιστικές εκπαιδευτικές στρατηγικές που υιοθετήθηκαν στην Π.Α. αφορούσαν: (α) σε σύγχρονες εξ αποστάσεως συναντήσεις, διαλέξεις και εργαστήρια όπου αναλύονταν καταγραφές, παρατηρήσεις και εκπαιδευτικές δραστηριότητες προηγούμενων ετών, αλλά και μελέτες περίπτωσης από περιστατικά που κατέγραψαν οι φοιτητές στις πρώτες εβδομάδες παρουσίας τους στα νηπιαγωγεία (άξονας 3), (β) σε ασύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση όπου σχεδιάστηκε πρόσθετο παιδαγωγικό υλικό για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σχεδιασμών και του παιδαγωγικού αναστοχασμού των φοιτητριών/τών (άξονας 2), καθώς και (γ) στη μείωση της ελάχιστης απαιτούμενης χρονικής διάρκειας για τη διενέργεια της Π.Α. σε ποσοστό 20% (άξονας 5).

2.6. Π.Τ.Ν. του Π.Ι.

Από την ανάλυση των δεδομένων (βλ. Απόφαση Π.Τ.Ν. του Π.Ι., 2020) προκύπτει ότι το Π.Τ.Ν. του Π.Ι. εστίασε στη σχεδίαση ενός αντισταθμιστικού προγράμματος Π.Α. με βάση τρεις (3) άξονες. Πιο συγκεκριμένα, στην απόφαση αναφέρεται ότι πραγματοποιήθηκαν εξ αποστάσεως εργαστηριακές συναντήσεις που αφορούσαν σε μικροδιδασκαλίες (προσομοίωση τάξης) για τις/τους φοιτήτριες/τές (άξονας 3), αυξήθηκε το πλήθος και η έκταση των θεωρητικών εργασιών στο πλαίσιο της ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (άξονας 2), καθώς και υλοποιήθηκε όπου ήταν δυνατόν σύγχρονη εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση με τάξεις νηπιαγωγείων (άξονας 4). Σημειώνεται ότι στην απόφαση γίνεται ιδιαίτερη μνεία ότι δεν επήλθαν άλλες ρυθμιστικές τροποποιήσεις για το πρόγραμμα της Π.Α. (άξονας 5), δεδομένου ότι υπερκαλύφθηκαν τα προβλεπόμενα ECTS που αφορούσαν στην Π.Α.

2.7. Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ.

Από την ανάλυση των ανακοινώσεων, καθώς και του κανονισμού εξ αποστάσεως σπουδών του τμήματος (βλ. Απόφαση Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ., 2020), φαίνεται ότι το Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ. ανέπτυξε αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. που στηρίζεται σε τρεις (3) άξονες. Πιο συγκεκριμένα, οι φοιτήτριες/τές κλήθηκαν να αναπτύξουν πρόσθετους εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς που θα αντισταθμίζουν την υλοποίηση της Π.Α. στις εκπαιδευτικές δομές (άξονας 2), καθώς επίσης και στον προγραμματισμό υλοποίησης εργαστηριακών ανατροφοδοτήσεων επί των εκπαιδευτικών σχεδιασμών που ανέπτυξαν οι φοιτήτριες/τές (άξονας 3). Σημειώνεται ότι στον κανονισμό εξ αποστάσεως σπουδών αναφέρεται ότι η Π.Α., για όσο χρονικό διάστημα ισχύουν οι διατάξεις για την αναστολή λειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών, δεν θα περιλαμβάνει διδασκαλίες από φοιτήτριες/τές σε νηπιαγωγεία, αλλά το περιεχόμενο και η

μορφή της Π.Α. θα τροποποιούνται και θα προσαρμόζονται στις πρακτικές της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (άξονας 5).

2.8. Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π.

Από την ανάλυση των δεδομένων που αφορούν στην υλοποίηση της Π.Α. στο Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π. (βλ. Απόφαση Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π., 2020), προκύπτει ότι η Π.Α. για το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020 αντικαταστάθηκε από θεωρητικές εργασίες ή/και ασκήσεις ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (άξονας 2), καθώς και από πρόσθετες εργαστηριακές ή/και φροντιστηριακές συναντήσεις για την κριτική συζήτηση και υποστήριξη των φοιτητριών/τών στον αναστοχασμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (άξονας 3).

2.9. Π.Τ.Δ.Ε. του Π.Θ.

Από την ανάλυση των στοιχείων της απόφασης του Π.Τ.Δ.Ε. του Π.Θ. (βλ. Απόφαση Π.Τ.Δ.Ε. του Π.Θ., 2020) προκύπτει ότι η Π.Α. αντισταθμίστηκε με πρόγραμμα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης που αφορούσε σε τρεις (3) άξονες. Ειδικότερα, σύμφωνα με την απόφαση, φαίνεται ότι οι φοιτήτριες/τές κλήθηκαν να παρακολουθήσουν βιντεοσκοπημένες εκπαιδευτικές εφαρμογές, να τις αξιολογήσουν, καθώς και να σχεδιάσουν νέες εκπαιδευτικές δραστηριότητες (άξονας 2). Στις εν λόγω εργαστηριακές ασκήσεις πραγματοποιήθηκε ανατροφοδότηση από το εργαστηριακό-διδασκτικό προσωπικό του τμήματος (άξονας 3). Επίσης, το αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. συμπεριλάμβανε την υποχρέωση των φοιτητριών/τών να συνεργαστούν και να υποστηρίξουν τις/τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς στο πλαίσιο της σύγχρονης και ασύγχρονης εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης (άξονας 4). Σημειώνεται ότι στην απόφαση του τμήματος μνημονεύεται ότι το αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. ανταποκρίνεται στον φόρτο εργασίας των φοιτητριών/τών, καθώς και των μονάδων ECTS του προγράμματος σπουδών (άξονας 5).

2.10. Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ.

Από την ανάλυση της απόφασης του Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ. φαίνεται ότι σχεδιάστηκαν και αναπτύχθηκαν εναλλακτικοί τρόποι ολοκλήρωσης της Π.Α. (βλ. Απόφαση Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ., 2020). Πιο συγκεκριμένα, η παρακολούθηση μαθημάτων στη σχολική τάξη αντικαταστάθηκε με την παρακολούθηση και αξιολόγηση βιντεοσκοπημένων μαθημάτων της εκπαιδευτικής τηλεόρασης (άξονας 2). Επίσης, σε αντικατάσταση των ωριαίων διδασκαλιών διαφόρων γνωστικών αντικειμένων από τις/τους φοιτήτριες/τές στις σχολικές μονάδες, σύμφωνα με την απόφαση του τμήματος υλοποιήθηκαν σύγχρονες εξ αποστάσεως εργαστηριακές συναντήσεις όπου οι φοιτήτριες/τές συμμετείχαν σε μικροδιδασκαλίες και κριτικές συζητήσεις μέσα στις ομάδες τους (άξονας 3). Επιπρόσθετα, από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι οι

φοιτήτριες/τές έπρεπε να συμμετέχουν στη σύγχρονη και ασύγχρονη εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, σε πλήρη συνεργασία με τις/τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς, όπου θα σχεδίαζαν και θα πρότειναν εκπαιδευτικές δραστηριότητες για την εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση (άξονας 4). Επιπλέον, από την απόφαση του τμήματος φαίνεται ότι δόθηκε η δυνατότητα της αναστολής και μεταφοράς της Π.Α. σε επόμενο εξάμηνο σπουδών (9^ο εξάμηνο) σε όσες/ους φοιτήτριες/τές δεν επιθυμούσαν να συμμετέχουν στο αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. (άξονας 1). Τέλος, στην απόφαση μνημονεύεται ότι το αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. εγγυάται τη μικρότερη δυνατή απόκλιση από τον προβλεπόμενο φόρτο εργασίας που αποτιμάται με τις μονάδες ECTS (άξονας 5).

3. Συζήτηση

Από τη συγκριτική θεώρηση των αποτελεσμάτων της εργασίας προκύπτει ότι ο άξονας 1 «*Αναστολή ή/και παράταση Π.Α.*», που αφορά στην προσωρινή διακοπή της Π.Α. για όλες/ους τις/τους φοιτήτριες/τές κατά την περίοδο του εαρινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020 και την επανέναρξή της για όταν οι συνθήκες δημόσιας υγείας το επέτρεπαν, υιοθετήθηκε στις αποφάσεις τριών (3) παιδαγωγικών τμημάτων από το σύνολο του δείγματος που αναλύθηκε. Πιο συγκεκριμένα, δύο (2) παιδαγωγικά τμήματα που αντιστοιχούν στη βαθμίδα της αγωγής & φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία ανέστειλαν υποχρεωτικά την υλοποίηση της Π.Α. για όλες/ους τις/τους φοιτήτριες/τές, ενώ ένα (1) παιδαγωγικό τμήμα που αντιστοιχεί στη δημοτική εκπαίδευση φαίνεται να ανέστειλε την υλοποίηση της Π.Α., ως εναλλακτικό δικαίωμα, μόνο για τις/τους φοιτήτριες/τές που δεν επιθυμούσαν να συμμετέχουν στο εξ αποστάσεως αντισταθμιστικό πρόγραμμα Π.Α. Υποστηρίζεται ότι η διαφοροποίηση των παιδαγωγικών τμημάτων στη βαθμίδα της αγωγής & φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδαγωγικά τμήματα φαίνεται να αναδεικνύει την καθοριστική επιρροή της Π.Α. στο πρόγραμμα σπουδών των φοιτητριών/τών των εν λόγω τμημάτων, καθώς και τη θεώρηση της Π.Α. που αναφέρεται περιοριστικά στην επαγγελματική ανάπτυξη της ταυτότητας των φοιτητριών/τών (Zeichner, 1999).

Όσον αφορά στον άξονα 2 «*Θεωρητικές ασκήσεις μέσω ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*», από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι ο εν λόγω άξονας υιοθετήθηκε από την πλειονότητα των παιδαγωγικών τμημάτων. Ειδικότερα, οκτώ (8) παιδαγωγικά τμήματα που αντιστοιχούν στις βαθμίδες προσχολικής και δημοτικής εκπαίδευσης σχεδίασαν και ανέπτυξαν πρόσθετες θεωρητικές εργασίες και ασκήσεις για τις/τους φοιτήτριες/τές 8^{ου} εξαμήνου και άνω. Υποστηρίζεται ότι υπήρξε σημαντική σύγκλιση στις αποφάσεις των παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούν στις θεωρητικές εργασίες για τη σχεδίαση και ανάπτυξη εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων ή ολοκληρωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και στις θεωρητικές ασκήσεις που

εστίαζαν στην υλοποίηση παιδαγωγικού αναστοχασμού σε σχεδιασμούς εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (Αυγητίδου, 2014· Αυγητίδου & Χατζόγλου, 2012· Αυγητίδου & Γουργιώτου, 2016· Βαρνάβα-Σκούρα, 2008· Carr & Kemmis, 1997).

Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι ο άξονας 3 «*Σύγχρονη εξ αποστάσεως εργαστηριακή εκπαίδευση*» υιοθετήθηκε σε επτά (7) αποφάσεις ή/και ανακοινώσεις παιδαγωγικών τμημάτων. Πιο συγκεκριμένα, από τις αποφάσεις δύο (2) παιδαγωγικών τμημάτων που ανήκουν στη βαθμίδα της δημοτικής εκπαίδευσης και πέντε (5) παιδαγωγικών τμημάτων της προσχολικής εκπαίδευσης προκύπτει ότι σχεδιάστηκαν και οργανώθηκαν πρόσθετες σύγχρονες εξ αποστάσεως εργαστηριακές ή/και φροντιστηριακές συναντήσεις για την υποστήριξη των φοιτητριών/τών στον αναστοχασμό των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων ή προγραμμάτων που σχεδίαζαν. Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται να υπάρχει σύγκλιση στις αποφάσεις των παιδαγωγικών τμημάτων όσον αφορά στην καταγραφή και ανάλυση εκπαιδευτικών εφαρμογών είτε από βιβλιογραφικές αναφορές είτε από παρατηρήσεις και εφαρμογές φοιτητριών/τών παρελθόντων ακαδημαϊκών ετών.

Για τον άξονα 4 «*Σύγχρονη εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση με σχολικές τάξεις*», από τα αποτελέσματα των αναλύσεων που αφορούν στις αποφάσεις ή/και ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων προκύπτει ότι υιοθετήθηκε περιοριστικά από τρία (3) παιδαγωγικά τμήματα. Ειδικότερα, στις αποφάσεις δύο (2) παιδαγωγικών τμημάτων που αντιστοιχούν στη βαθμίδα της δημοτικής εκπαίδευσης φαίνεται να υπάρχουν αναφορές για την υλοποίηση σύγχρονης εξ αποστάσεως αλληλεπίδρασης των φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω με εν ενεργεία εκπαιδευτικούς και μαθήτριες/τές σχολικών τάξεων. Στο πλαίσιο αυτό, οι φοιτήτριες/τές κλήθηκαν να αναλάβουν την προετοιμασία και διεξαγωγή της διδασκαλίας επαναληπτικών μαθημάτων ή νέων θεματικών ενοτήτων, σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό προγραμματισμό της εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης. Αντίστοιχες αναφορές για τη σύγχρονη εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση με σχολικές τάξεις υφίσταται σε μία (1) απόφαση παιδαγωγικού τμήματος που ανήκει στην προσχολική εκπαίδευση. Υποστηρίζεται ότι η εμφάνιση περιορισμένου αριθμού παιδαγωγικών τμημάτων στη βαθμίδα της προσχολικής εκπαίδευσης στον εν λόγω άξονα μπορεί να προκύπτει από το γεγονός ότι υπήρχε σημαντική δυσκολία εφαρμογής αντίστοιχων πρακτικών εξ αποστάσεως αλληλεπίδρασης με παιδιά προσχολικής ηλικίας (Μιχαλοπούλου, 2018· Δαφέρμου, Κουλούρη & Μπασαγιάννη, 2003).

Τέλος, από τη συγκριτική θεώρηση των αποτελεσμάτων για τον άξονα 5 «*Άλλες ρυθμιστικές τροποποιήσεις*» φαίνεται ότι έξι (6) παιδαγωγικά τμήματα που αντιστοιχούν σε τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης (αγωγής & φροντίδας, προσχολικής και δημοτικής εκπαίδευσης) προχώρησαν σε θεσμικές αλλαγές για την Π.Α., όπως η μείωση των μονάδων ECTS σε σχέση με τον αρχικό προγραμματισμό της Π.Α. ή της απαιτούμενης χρονικής διάρκειας για την υλοποίηση της Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω.

Λαμβάνοντας υπόψιν το γεγονός ότι ο εν λόγω άξονας υιοθετήθηκε στις αποφάσεις μιας πλειονότητας παιδαγωγικών τμημάτων, μπορεί να συναχθεί το στοιχείο ότι υπήρξε μερική σύγκλιση στην εκπαιδευτική στρατηγική των παιδαγωγικών τμημάτων για τη λήψη ρυθμιστικών τροποποιήσεων που αφορούν στην Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω.

4. Συμπεράσματα

Η έξαρση του κορονοϊού SARS-CoV-2, κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020, οδήγησε τα παιδαγωγικά τμήματα στην αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών τους στρατηγικών για την Π.Α. Ενώ η πανδημία covid-19 επέβαλε την αναστολή λειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών (π.χ. παιδικό σταθμοί, νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία κ.ά.) όπου αναμένονταν να υλοποιηθεί η Π.Α. των φοιτητριών/τών, τα παιδαγωγικά τμήματα σχεδίασαν, ανέπτυξαν και εφάρμοσαν αντισταθμιστικά εξ αποστάσεως προγράμματα Π.Α.

Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκαν οι εκπαιδευτικές στρατηγικές που υιοθετήθηκαν από τα παιδαγωγικά τμήματα. Ειδικότερα, πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου στις αποφάσεις ή/και δημοσιευμένες ανακοινώσεις των παιδαγωγικών τμημάτων που αφορούσαν σε ζητήματα Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω, οι οποίες αναρτήθηκαν είτε στο πρόγραμμα «Δι@ύγεια» είτε στις επίσημες ιστοσελίδες των πανεπιστημίων. Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικές στρατηγικές ομαδοποιήθηκαν γύρω από πέντε (5) άξονες, όπως είναι: «Αναστολή ή/και παράταση Π.Α.» (άξονας 1), «Θεωρητικές ασκήσεις μέσω ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης» (άξονας 2), «Σύγχρονη εξ αποστάσεως εργαστηριακή εκπαίδευση» (άξονας 3), «Σύγχρονη εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση με σχολικές τάξεις» (άξονας 4) και «Άλλες ρυθμιστικές τροποποιήσεις» (άξονας 5). Ανάλογα με τις βαθμίδες εκπαίδευσης των τμημάτων (π.χ. αγωγής & φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία, προσχολικής εκπαίδευσης και δημοτικής εκπαίδευσης), φάνηκε ότι τα αντισταθμιστικά εξ αποστάσεως προγράμματα Π.Α. υιοθέτησαν παρόμοιες εκπαιδευτικές στρατηγικές.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι είναι σημαντικό να διερευνηθούν περαιτέρω οι εκπαιδευτικές στρατηγικές των παιδαγωγικών τμημάτων για την Π.Α. Το μικρό δείγμα της έρευνας είχε τον χαρακτήρα της χαρτογράφησης των πρώτων (αντι-)δράσεων των παιδαγωγικών τμημάτων για την υλοποίηση αντισταθμιστικών εξ αποστάσεως προγραμμάτων Π.Α. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντικό να εντοπιστούν και να αναλυθούν οι αποφάσεις και των υπόλοιπων παιδαγωγικών τμημάτων που δεν ήταν δυνατόν να συμπεριληφθούν στο δείγμα της παρούσας έρευνας. Όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα της σχεδίασης, ανάπτυξης και εφαρμογής των αντισταθμιστικών εξ αποστάσεως προγραμμάτων Π.Α., κρίνεται σημαντική περαιτέρω διερεύνηση

των αντιλήψεων φοιτητριών/τών παιδαγωγικών τμημάτων, καθώς και του εκπαιδευτικού προσωπικού, που συμμετείχαν στα εν λόγω προγράμματα (Μιχαλοπούλου, 2013).

Βιβλιογραφία

- Αμπαρτζάκη, Μ., Οικονομίδης, Β. & Χλαπάνα, Ελ. (2013) Απόψεις των φοιτητών για τον σκοπό και την ωφελιμότητα της πρακτικής άσκησης. Στο Ανδρούσου, Α. & Αυγητίδου, Σ. (Επιμ.), *Η πρακτική άσκηση στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Ερευνητικές προσεγγίσεις* (σσ. 225-256). Τμήμα Εκπαίδευσης & Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Δίκτυο Πρακτικών Ασκήσεων): Αθήνα.
- Απόφαση Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 9/09-6-2020 με θέμα «Πρακτική άσκηση των φοιτητών κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020». Ανακτήθηκε 15-7-2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: 600Ε46ΨΖΥ1-6ΑΗ).
- Απόφαση Π.Τ.Δ.Ε. του Π.Θ. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 15/28-5-2020 με θέμα «Διεξαγωγή των πρακτικών ασκήσεων των φοιτητών/τριών του Τμήματος για το εαρινό εξάμηνο του ακαδ. έτους 2019-2020». Ανακτήθηκε 30-6-2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: 610Γ469Β7Ξ-ΘΚΥ).
- Απόφαση Π.Τ.Ν. του Π.Ι. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 2244/10-6-2020 με θέμα «Απόφαση του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών για την πρακτική άσκηση φοιτητών του ακαδ. έτους 2019-2020». Ανακτήθηκε 30-6-2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: ΩΘΥ6469Β7Η-Υ38).
- Απόφαση Π.Τ.Π.Ε. του Π.Θ. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 41/13-5-2020 με θέμα «Ολοκλήρωση της Πρακτικής Άσκησης των φοιτητών/τριών του τμήματος στο πλαίσιο των περιοριστικών υγειονομικών μέτρων». Ανακτήθηκε 20/08/2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: ΩΝΣΖ469Β7Ξ-ΑΧΝ).
- Απόφαση Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ. (2020) Κανονισμός εξ αποστάσεως σπουδών και τρεις ανακοινώσεις του Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ. για τις Διδακτικές Ασκήσεις Επιπέδου ΙΙΙβ. Ανακτήθηκαν 18/07/2020 από την Ιστοσελίδα του Π.Τ.Π.Ε. του Π.Κ. Ανακοίνωση 1, Ανακοίνωση 2, Ανακοίνωση 3, Κανονισμός εξ αποστάσεως σπουδών.
- Απόφαση Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Δι.ΠΑ.Ε. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 7/26-5-2020 με θέμα «Διεξαγωγή Πρακτικής Άσκησης φοιτητών εαρινού εξαμήνου 2019-20». Ανακτήθηκε 20/08/2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: 93ΣΓ46ΨΖ3Π-ΤΛΧ).

- Απόφαση Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι. (2020) Τρεις ανακοινώσεις του Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι. για την Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω. Ανακτήθηκαν 16/07/2020 από την Ιστοσελίδα του Τ.Α.Φ.Π.Π.Η. του Π.Ι. Ανακοίνωση 1, Ανακοίνωση 2, Ανακοίνωση 3.
- Απόφαση Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π. (2020) Ανακοίνωση του Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π. για την Π.Α. φοιτητριών/τών 8^{ου} εξαμήνου και άνω. Ανακτήθηκε 19-9-2020 από την Ιστοσελίδα του Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η. του Π.Π. Ανακοίνωση.
- Απόφαση Τ.Ε.Ε.Π.Η. του Δ.Π.Θ. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 303/22-7-2020 με θέμα «Απόφαση Συνέλευσης του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης όσον αφορά την Πρακτική Άσκηση των φοιτητών/τριών». Ανακτήθηκε 12/08/2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: 6ΔΜ146ΨΖΥ1-Υ6Γ).
- Απόφαση Τ.Ε.Π.Α.Ε. του Α.Π.Θ. (2020) Απόσπασμα πρακτικού υπ' αριθμ. 20/02-7-2020 με θέμα «Πραγματοποίηση του μαθήματος 'Εφαρμοσμένη Προσχολική Παιδαγωγική Ι» (Πρακτική Άσκηση του εαρινού εξαμήνου 2020)». Ανακτήθηκε 15/08/2020 από το πρόγραμμα Δι@ύγεια (Α.Δ.Α.: ΩΘΗΛ46Ψ8ΧΒ-ΛΩΤ).
- Αυγητίδου, Σ. (2014) *Οι εκπαιδευτικοί ως ερευνητές και ως στοχαζόμενοι επαγγελματίες: Υποστηρίζοντας την επαγγελματική μάθηση για μια συμμετοχική και συνεργατική εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Αυγητίδου, Σ. & Χατζόγλου, Β. (2012) Ο σχεδιασμός και η αξιολόγηση ενός εργαλείου ενίσχυσης του στοχασμού των υποψήφιων εκπαιδευτικών. *Action Researcher in Education*, 31, 21-43.
- Αυγητίδου, Σ. & Γουργιώτου, Ε. (2016) *Ο εκπαιδευτικός ως στοχαζόμενος επαγγελματίας*. Στο Σ. Αυγητίδου, Μ. Τζεκάκη & Β. Τσάφος (Επιμ.), *Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί παρατηρούν, παρεμβαίνουν, και αναστοχάζονται* (Τόμ. Αα, σσ. 9-87). Αθήνα: Gutenberg.
- Βαρνάβα-Σκούρα, Τζ. (2008) *Παιδαγωγικές δράσεις και διδακτικές προσεγγίσεις σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις Ντουντούμη.
- Bryman, A. (2012) *Social research methods* (4th ed.). New York: Oxford University Press.
- Carr, W. & Kemmis, St. (1997) *Για μια Κριτική Εκπαιδευτική Θεωρία: Εκπαίδευση, Γνώση και Έρευνα Δράσης* (μτφρ. Α. Λαμπράκη-Παγανού, Ε. Μηλίγκου, Κ. Ροδιάδου-Αλμπάνη). Αθήνα: Κώδικας.
- Δαφέρμου, Χ., Κουλούρη, Π. & Μπασαγιάννη, Ε. (2003) *Οδηγός Νηπιαγωγού: Εκπαιδευτικού σχεδιασμοί, Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: Οργανισμός Έκδοσης Διδακτικών Βιβλίων.

- Ersin, P., Atay, D. & Mede, E. (2020) Boosting preservice teachers' competence and online teaching readiness through e-practicum during the covid-19 outbreak. *International Journal of TESOL Studies*, 2(2), 112-124. doi: 10.46451/ijts.2020.09.09
- Gonz lez-Calvo, G., Barba-Mart n, R.A., Bores-Garc a, D. & Gallego-Lema, V. (2020) Aprendiendo a Ser Docente Sin Estar en las Aulas. La COVID-19 Como Amenaza al Desarrollo Profesional del Futuro Profesorado. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 2(9), 152-177. doi : 10.17583/rimcis.2020.5783
- Kim, J. (2020) Learning and teaching online during Covid-19: Experiences of student teachers in an early childhood education practicum. *International Journal of Early Childhood*, 52, 145-158. doi: 10.1007/S13158-020-00272-6
- Μιχαλοπούλου, Αικ. (2013) Κριτήρια αναστοχασμού των υποψηφίων εκπαιδευτικών στο πλαίσιο της πρακτικής τους άσκησης. Στο Ανδρούσου, Α. & Αυγητίδου, Σ. (Επιμ.), *Η πρακτική άσκηση στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Ερευνητικές προσεγγίσεις* (σσ. 225-256). Τμήμα Εκπαίδευσης & Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Δίκτυο Πρακτικών Ασκήσεων): Αθήνα.
- Μιχαλοπούλου, Κ. (2018) *Προσχολική Εκπαίδευση: Μεθοδολογικές προσεγγίσεις και αναλυτικά προγράμματα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Μογο, N. (2020): Covid-19 and the future of practicum in teacher education in Zimbabwe: Rethinking the 'new normal' in quality assurance for teacher certification. *Journal of Education for Teaching*, Advance online publication. doi: 10.1080/02607476.2020.1802702
- Χρυσάφιδης, Κ. (2013) Πρακτική άσκηση φοιτητών παιδαγωγικών τμημάτων: Ανάμεσα στον πρακτικισμό και την αναποτελεσματική θεωρητικολογία. Στο Ανδρούσου, Α. & Αυγητίδου, Σ. (Επιμ.), *Η πρακτική άσκηση στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Ερευνητικές προσεγγίσεις* (σσ. 173-196). Τμήμα Εκπαίδευσης & Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Δίκτυο Πρακτικών Ασκήσεων): Αθήνα.
- Zeichner, K. (1999) The new scholarship in teacher education. *Educational Researcher*, 28(4), 4-15. doi: 10.3102/0013189X028009004